

NAPJAINK ÁTÉRTÉKELŐI (I)

Írta: PALFAI ISTVÁN (Budapest)

A munkásmozgalom veresége Németországban — vereség, mely későbbi győzelmének feltételeit érleli — napirendre tűzte a német munkásmozgalom kritikáját. Ez a kritika, ha marxista szempontok irányítják, éppen arra hivatott, hogy a maga részéről is hozzájáruljon a későbbi győzelem feltételeinek a kiépítéséhez. De a marxista német munkásmozgalom vereségét a marxizmus nyílt vagy leplezett ellenségei is felhasználják a saját felfogásuk igazolására. S minthogy a német munkásmozgalom veresége mindkét irányba vereségének alakjában jelenik meg, különösen kedvező alkalmat nyújt a munkásmozgalomban szerepet játszó kispolgár teoretikus önkielégülésére. A kispolgár hajlik arra felemás osztályhelyzeténél fogva, hogy „osztályfeletti“ álláspontot foglaljon el. Ha azután az ilyen kispogár a modern munkásmozgalomba kerül, amelyben osztályok harca folyik munkásmozgalmi irányok harcának alakjában, „osztályfeletti“ magatartását e munkásmozgalmi irányok fölé emelkedés attitűdjében fejezi ki. Következzék be most már oly történeti helyzet, amelynek felszine a munkásmozgalom irányainak egyforma kudarcát mutatja, úgy ez a munkásmozgalmi kispolgár nem fogja elmulasztani annak megállapítását, hogy a történet erői az ő teoretikus felfogását igazolták s önelégülten fogja az ellentétes osztályirányokat, amelyekben *csak* a munkásmozgalom irányait látja, magukba szállásra, „átértékelésre“ felhívni. S ha, a dolgok felszínén maradva, a történet belső hajtóerejét, a dialektikus ellenmondást nem is fogja felfedni, közszemlére fogja legalább tenni, ő, „az élő ellenmondás“, saját kispolgári lényének lapos belső ellenmondásait.

A magyarországi munkásmozgalomban elsősorban Kassák Lajos képviseli a kispolgárnak ezt a típusát. Nem meglepő tehát, hogy Kassák elégtétellel állapítja meg nemrég megjelent *Napjaink Átértékelése* című könyvében: „évek óta ellene voltunk a két munkáspárt okatlan politikájának, világosan láttuk a tragédiát, aminek be kellett következnie.“ (13.) S természetes, hogy „a forradalom bukására“ vezető „törvények részletes megmutatását, a helyzet pontos meganalizálását“ mint „a mai gondolkodó szocialista legfőbb feladatát“ (14) elsősorban saját, most már történetileg igazolt hivatásának tekinti — annál is inkább, mert szerinte „az elmélet nagy fejtegetői és magyarázói“ mélyen hallgatnak most, holott „éppen ma minden komolyan átgondolt szóra olyan szükségünk van, mint a szomszédhozónak a vizcsöppre.“ (42) Az is önként értetődik, hogy ezen az alapon „ideológiánk új átértékelésére“ (41) szólít fel bennünket „egy szigorúan tudományos módszer“ (43) segítségével, amelyről már eleve feltehetjük, hogy csupán a lapos ellenmondásokban való gondolkodás „módszere“ a társadalmi felszín jelenségei felett.

A munkásmozgalom ideológiájának időszerű átértékelését tűzi ki tehát feladatul Kassák könyvében, amelyben ő maga is, mint napjaink hivatott átértékelője lép fel. A mi feladatunk ennél jóval szerényebb, mert tárgya nem „a munkásideológia időszerű átértékelése“, hanem csupán Kassáknak, az átértékelőnek könyve által időszerűvé tett értékelése.

Az imperialista korszak elején, az osztályellentétek akkori alacsonyabb fokán, a marxizmus ellen irányuló kispolgári revizionista törekvések még nyílt sisakkal jelentkeztek. De ma már mindinkább érvé-

nyesül „a történet dialektikája, amely a marxizmus elméleti győzelménél fogva arra kényszeríti ellenfeleit, hogy marxista áruhában jelenjenek meg.“ Kassák annyiban mindenestre „időszerű“ és valóban „átértékel“ avult ideológiai módszereket, hogy ő is folytonosan ismételteti, hogy „szocialista szemléletünk alapja a marxizmus“ (47), hogy ő „szigorúan marxista“, (43), hogy „Marx módszeres gondolkodását“ kell követni, hogy „felelőtlenség azt mondani, hogy Marx elmélete hibás.“ (58). És az ideológia átértékelésének követelését nyíltan ő sem a marxizmus, hanem „a háború utáni dogmatikus pártmarxisták eltévelyedése“ ellen irányítja, az ellen, hogy Marx „időleges politikai és gazdasági megállapításait“ örökérvényűnek tekintsék, (41), hogy elméletét „hiánytalanak“ (58) tartják, hogy elzárkózzanak „újbóli elméleti átgondolása“ (42), az „időszerű követelmények“ (41), „a mai állapotok“ (58) figyelembevételére. De, hogy Kassák szavaival éljünk: „kérdés, ki hogyan értelmezi magát a marxizmust?“ Erre a kérdésre pedig, Kassákot illetően, már könyvének első, elméleti problémákkal foglalkozó oldalain megtaláljuk a feleletet.

Itt mindenekelőtt megtudjuk, hogy a történeti materializmust nem szabad „összekeverni a 19. század filozófiai materializmusával.“ (7) Ezt a szempontot Kassák felette fontosnak tartja, mert a történeti materializmus műszava helyett is előszeretettel használja a „történeti realizmus“ (8, 41), „szociális realizmus“ (58) kifejezését. Kassák tehát elutasítja a filozófiai materializmust. Aki azonban a filozófiában nem materialista, egy könyörtelen alternatíva alapján filozófiai idealista, végeredményben solipsista, „fideista“, akármilyen formákban rejti is el filozófiai felfogásának lényegét — és semmiesetre se teszi magáévá a marxizmus filozófiai álláspontját. Nem volna semmi értelme annak, hogy Marx és Engels *materialista* filozófiai felfogását bizonyítgassuk. Ez a kérdés régóta tisztázott. S hogy a filozófiai materializmus milyen elválaszthatatlan kapcsolatban áll a történeti materializmussal, annyira, hogy egységüknek a filozófiai idealizmus alapján való „megszüntetése“ már egymagában idealista történeti felfogásra vezet, azt éppen Kassák példáján még látni fogjuk. De a „történeti realizmus“, „szociális realizmus“ kifejezéseinél érdemes megállanunk, mert ezek használatával Kassák már itt leleplezi filozófiai és társadalmi felfogásának legfontosabb forrását és egyben pártfelettségének a látszatát is. A marxizmus materializmusának realizmussá való „átkeresztelése“ Marx és Engels egyik legszemérméletlenebb idealista meghamisítójától, az austro-„marxista“ Max Adlertől származik, nem a munkásosztály valamely „pártfeletti“ gondolkodójától, hanem a csődbejutott osztrák szociáldemokrácia „filozófusától“. Attól az idealista — végső konklúziójában solipsista és fideista — Max Adlertől, aki szerint „sohasem lehet tudni... hogy létezik-e a tudatunkon kívül és attól függetlenül egy objektív világ“, aki szerint „minden adottság tudattartalom“, aki szerint a társadalom ép' úgy apriorisztikus gondolati kategória, mint a tér és az idő, aki számára ennél fogva a társadalom „szellemi valóság“, „a gazdaság ép' úgy szellemi, mint az ideológiai, csupán más fajta szellemi“ s az osztályharc „szellemi harc“, aki azt hangoztatja, hogy a tudomány nem képes a vallás tételeit, isten létezését megcáfolni, aki végül kijelenti, hogy „az istenfogalom gondolata szükségszerűség a társadalmi eszmény megvalósítására“ s aki mindezt marxizmusnak nevezi. Ennek az Adlernek, aki egyébként maga is csupa lapos önellenmondás, tanítványa Kassák. Hogy mennyire hűséges tanítványa, többször látni fogjuk, de egy különösen jellemző bizonyítékával ennek már könyve elején is találkozunk. Adler megállapítja, (Engels als Denker

58), hogy Engels szerint 1. a lét és a gondolkodás viszonya a kölcsönös függőség; 2. a lét és gondolkodás függőségi viszonyában az elsődleges a természet, a lét. A megállapítás helyes, Engelsnek valóban ez volt a felfogása. De míg az első tétel *csak* kölcsönös függőséget állapít meg, a második ennél *többet*, ezen a kölcsönös függőségen belül a lét elsődleges voltát. A két tétel Engels felfogásában egyáltalában nem ugyanazt jelenti, hanem egymást kiegészítve, a lét és tudat kölcsönös függőségének, kölcsönhatásának megállapítása mellett, az *anyagi* lét elsődleges, teremtő, genetikus, végső fokon meghatározó szerepének a felismerését ebben a kölcsönhatásban, akár a lét és tudat viszonyának filozófiai kérdéséről legyen szó, akár a társadalmi lét és tudat viszonyáról. Ez éppen a marxizmus materialista álláspontja. Már most Adler, a mester, ezt az álláspontot tényleg a puszta kölcsönhatás (idealista) elméletévé hamisítja át (amennyiben szerinte Engels csupán a lét és a gondolkodás, mint egyformán tudatelemek kölcsönös függőségi viszonyát állítja és a lét elsődlegességéről csak logikai vagy pszichológiai értelemben beszél.) Kassák, a tanítvány, pedig egyszerűen utána mondja Adlernek, hogy „Marx szerint a lét szabja meg a tudatot“, hogy *tehát* „Marx az anyag és a szellem kölcsönhatását állapítja meg“ s hogy „a lét és tudat kölcsönhatása“, ez Marx filozófiai és társadalmi szemlélete (8). Az anyag, a lét elsődlegessége materialista felfogásának e „feloldása“ a puszta kölcsönhatás „elméletében“ azután, ha közvetlenül „csak“ a tudat, a szellem egyenrangusítását foglalja is magában az anyaggal, a léttel, a jelenségek magyarázatánál egyben a tudat, a szellem elsődlegessé emelésének idealista utját is megnyitja. Tényleg éppen a puszta kölcsönhatás elméletén át jut el Kassák, a filozófiai marxizmus tagadásából kiindulva, a történetnek ahhoz az idealista felfogásához, amelyet még részletesen látni fogunk.

A marxizmus, a dialektikus materializmus szerint az objektív valóság hajtóereje az ellenmondás, az objektív, magukban a dolgokban adott ellenmondás. Adler nem ismeri el a valóságnak az ellenmondáson alapuló objektív dialektikáját, az ezt megállapító felfogást, tehát tényleg a marxizmus felfogását, metafizikainak nevezi és a marxizmust odahamisítja, hogy ez az ellenmondáson alapuló dialektikát csak mint idealista szubjektív dialektikát, csupán mint „a gondolkodás ellentétességét tartalmi folyamatában“ tekinti érvényesnek (Marxistische Probleme 23, 34, 39). Ugyanakkor azonban, hogy a történet dialektikus felfogása marxista követelményének is „eleget tegyen“, kifejti, hogy a marxista történeti felfogás annyiban nevezhető dialektikusnak, hogy a társadalmat a levés árjában tekinti és mozgatóerejének a „reális antagonizmust“ tartja (u. o. 41.). Az utóbbi tétel persze tisztára mechanikus társadalmi felfogást fejez ki, de sebj, a fontos az, hogy az objektív dialektika fogalmát sikerült „átértékelve“ megmenteni s így lehetőségessé válik megtévesztő felhasználása. Természetes azonban, hogy így a társadalom *dialektikájára* való hivatkozás, ha nem puszta köznyelvi ismételtetése, üres frázissá válik, amely éppen a társadalom *antidialektikus*, mechanikus felfogását leplezi. S ép' ily természetes, hogy Kassáknál, Adler tanítványánál is, materialista dialektikát, vagy „szebben“: a „dialektikus realizmust“ (8), azon a közhelyszerű megállapításon kívül, hogy a „szocializmus... dinamikus... társadalom-szemlélet“ (7), csak mint frázist látjuk viszont. Látni fogjuk még, hogy milyen sorsra jut Kassáknál az elmélet és a gyakorlat, az evolúció és a revolúció egységének dialektikus fogalma. De a saját „dialektikájából“ már könyve kiindulópontján is izelítőt kapunk. Itt azt olvashatjuk, hogy: „ma... a dialektika törvényeit látjuk érvényesülni. A mennyiség át-

alakult minőséggé. A modern értelemben vett tömeget nem mennyisége, hanem minősége határozza meg.“ (6). A materialista dialektikának egyik törvénye, hogy az objektív valóságban a mennyiség növekedésének meghatározott pontján többé nem mennyiségi, hanem minőségi ellentét jött létre. Ha pl. embercsoportokat tekintünk, ezek, mennyiségi növekedésük meghatározott pontján, tömeggé alakulnak át, amely új tulajdonságaival minőségi ellentétként kerül szembe a kisebb embercsoportokkal. A mennyiségi ellentét átcsap minőségi ellentétbe. Mármost Kassáknál egyáltalában nincsen szó oly' objektív társadalmi folyamatról, melynek során embercsoportok mennyiségi növekedése minőségi átalakulásukra vezetne. Nem azt állapítja meg, hogy a munkástömegek mennyiségi növekedésének eredményeként meghatározott minőségi átalakulásuk következett be, ami a mennyiség-minőség dialektikai törvényének az érvényesülését jelentené. Egyszerűen azt akarja kifejezni, hogy már a tömegező, mint társadalmi tényező, nem a tömeg mennyiségén, hanem minőségén alapszik, egy olyan gondolatot fejez ki tehát, amelyben egyaránt szerepel ugyan úgy a mennyiség, mint a minőség, mint ezeknek időbeli egymásutánja, a nélkül azonban, hogy a gondolat alapjául a minőségi ellentétet létrehozó mennyiségi növekedés objektív dialektikai folyamata szolgálja. Kassák tételének tehát semmi köze nincs a mennyiség-minőség dialektikai törvényéhez, de mert szerepelnek benne a mennyiség és a minőség és egymásutánjuk fogalmi, ennek segítségével úgy tünteti fel a dolgot, mintha tétele a mennyiség-minőség dialektikai törvényét fejezné ki és ő maga a dialektikus tudomány képviselője volna, amikor a valóságban egyedül a dialektikus frázist képviseli.

Annyit azonban már itt is meg kell jegyeznünk, hogy Kassák az elméletben nem *csak* Max Adler követője. Mint minden kispolgár, ő is eklektikus. Így azután nem csodálkozhatunk, ha már könyve elején egyszerre felbukkan a szintén nem éppen „pártfeletti“ Lassalle, mint elméleti forrás — akinek a tanáról egyébként Kassák, mint „forradalmár“ egyidejűleg kellő megvetéssel is nyilatkozik. (16). Kassák, a „teoretikus“ és Kassák, a „forradalmár“ nyilván nem értenek egyet. Marx ugyan azt írta, hogy Lassalle és egyáltalában „a vulgárszocializmus... eltanulta a polgári közgazdától, hogy a megoszlást a termelés módjától függetlenül lássa és tárgyalja, s a szocializmust úgy mutassa be, mintha elsősorban a megoszlás körül forogna.“ (A Gótai Program Kritikája 49.) De a vulgárszocialista és lassaleánus Kassák szerint azért az a baj, hogy „a 19. század... társadalmassította a munkát, de nem társadalmassította a javak eloszlását, ezáltal az embert egész valóságában lesüllyesztette a materiális nyomorúságba.“...

Azt hisszük, hogy az olvasó eléggé megismerte az eddigiekből Kassák „elméleti“ felfogását. De azért, mielőtt áttérnénk Kassák könyvének arra a részére, amelyben a „mai gondolkodó szocialista legfőbb fel-

Fizessen elő a KORUNK-ra

adatát" teljesítve, „részletesen megmutatja a forradalom bukására vezető törvényeket“, nem mulaszthatjuk el, hogy mi is meg ne mutassuk legalább még azt a képet, amelyet Kassák, „átértékelő“ módszerének hasonlíthatatlan alkalmazásával, Marx szabadság-fogalmáról fest. Mint Kassák mondja: „Marx szerint... a mai munkás... munkavállalási szabadsága a szabadság fogalmának meggyalázása. Mert a mai gazdasági törvények keretei között nem az ideális szabadsághoz jut hozzá, hanem elvész a nagy bizonytalanságban“ (10). E szerint tehát Marx félreismerte volna önmagát, amikor gunyosan beszélt „az egyik vagy másik világjavító által kitalált vagy felfedezett eszmékről és elvekről“, „a szabadság, igazságosság stb. örökigazságairól.“ Bármily keserves is legyen, tudomásul kellene most már vennünk, hogy a valóságban maga Marx is csupán ezek közé az örök igazságokban hívó, javíthatatlan világmegváltók közé tartozott. Nem állítja-e ezt Kassák, a munkásmozgalom történeti vereségéből meritett egész elméleti tekintélyével? Nem állítja-e, hogy Marx tiltakozott „az ideális szabadság“ örök igazsága nevében „a szabadság fogalmának meggyalázása ellen?“ S ha így volna — már pedig Kassák, aki a történelem ormairól szól hozzánk, nyilván elvárja tőlünk, hogy el is higyük neki — nem kellene-e a marxizmusról vallott egész eddigi „dogmatikus“ felfogásunkat tényleg az idealizmus irányában „átértékelni?“ Ez azután valóban tragikus helyzet — volna, ha, mint legközelebb látni fogjuk, az, amit Kassák a történelem szilárd ormainak néz a saját lába alatt, nem csupán a kispolgár lapos ellenmondásainak süppedő talaja lenne.

AZ ERDÉLYI ÉRCHEGYSÉG TÁRNÁIBAN

Irta: GEO BOGZA

Geo Bogza a mai román irodalom fiataljai közt a korjelenségek iránti rendkívüli fogékonyságával tűnik ki.

Öt órákor reggel még sűrű, tömött téli sötétség fedi a hegyeket, de a Rosia Montana csodálatos tája már éledez. Az ormokon át, a szakadékok közén meg az oldalvölgyekben feltűnnek lassan a bányászok lámpássa. Ahogy házuk vagy falujuk fekszik, egyik felfelé halad a bányatorok felé, másik meg éppen ellenkezőleg, egészen fent, valamelyik hegycsucs mögött jelenik meg és onnan ereszkedik lefelé. Balról, jobbról, felülről, alulról egyszerre tűnnek fel az imbolygó lámpafények, szállanak és ereszkednek, ahogy vezet az útjuk a hegygerincen, kikerülnek a sziklacsompok és elhúznak a meredek mélységek szélein... Sokszáz lámpa jelenik meg rendre és váratlan hunyorog fel fényük a sötétben. Sík föld sehol sincs itt.

Hat órákor reggel újra kezdődik az éjszaka. A feltűnedező lámpafényeket elnyeli az aranybányák sötét, tátongó szája. Valamivel később, amikor a behavazott csúcsokon szétömlik az első napsugár — ember nélkül, pusztán, mozdulatlanul találja a falvakat, megmeredve valami észak-sarki örökkévalóságban. És így marad estig, amikor a bányák torkolata felől újra megjelennek sárgán, földszürkén, lámpással kezükben a bányászok.

Az állami bányákban, ahol szabályozott a munkarend, a bányászok délután három órákor kerülnek fel a napvilágra. Azok, akik azonban magánbányáknál, vagy a saját szakállukra dolgoznak, sohasem látják a napot. A Rosia Montanán nagyon sok van ez utóbbiakból. Éppen úgy, mint a földnélküli parasztok, ők is részesedésre dolgoznak a bányákban,